

דין שתילים מורכבים

ראשי פרקים:

- הצגת הבעיה: שאלה.
- א. מקור דין קיום האילן המורכב.
- ב. סתירה בדברי הרא"ש.
- ג. מחלוקת הרב זרחיה גוטה והחיד"א בביאור דברי הרא"ש.
- ד. מחלוקת הרב זרחיה גוטה והחיד"א בביאור דברי הריטב"א.
- ה. תשובת ר"א טולידו ב"משנת ר"א".
- ו. דין קיום אילן מורכב בספרי הפוסקים האחרונים.
- ז. סיכום.

הצגת הבעיה: שאלה

מרן פוסק בשו"ע (יו"ד סי' רצ"ה סעי' ז) שאסור לקיים אילן שהורכב בכלאיים אבל הפרי היוצא ממנו מותר.

בהקשר לדין קיום המורכב יש לי כמה שאלות:

א. בימינו רוב השתילים הם מורכבים. השאלה היא א"כ, האם מותר לקנות מהשתלן שתילים כשירדע שהם מורכבים, או שאסור כיון שאין לטפל בעצים מורכבים, ויש אף לעוקרם?

מחד גיסא בערוך השולחן (סי' רצ"ה אות ט"ז) מביא שישנן שיטות הפוסלות לעדות את המקיים כלאיים (אף שדחה שם את דבריהם), ומאידך הוא כותב באות י"ז שאיסור קיום בכלאי אילן הוא רק לזמן מוגבל לאחר ההרכבה, ולאחר מכן מותר לקיים את האילן.

ב. ישנו איסור של קציצת אילנות: "לא תשחית את עצה", ומכאן שאין לעקור את הנטוע!

לסיכום: אולי נאמר שאסור לכתחילה לנטוע עץ מורכב, אך אם הוא ניטע - יש להיתר לטפל בו עפ"י דברי הרמב"ם והרא"ש המובאים בערוך השולחן שם באות י"ח.

תשובה

א. מקור דין קיום האילן המורכב

מקור הדין של קיום אילן מורכב הוא (כפי שצויין בשאלה) בשו"ע (יו"ד סי' רצ"ה סעי' ז) ושם פסק מרן:

"אסור לקיים המורכב כלאיים, אבל הפרי היוצא ממנו מותר, ואפילו לזה שעבר והרכיבו. ומותר ליקח ענף מהמורכב ולנטועו במקום אחר." הב"י הביא שמקור הדין הוא מדברי הרא"ש, אך שם הביא רק את דבריו בנוגע להיתר אכילת הפרי, ולא ציין מניין לו איסור קיום האילן המורכב. נראה שגם זה מדברי הרא"ש¹. ז"ל הרא"ש שם:

"אעפ"י שלוקין על הרכבת אילן ועל קיומה אפ"ה הפרי מותר."

נראה א"כ שמדברים אלו של הרא"ש למד הטור, שאסור לקיים את המורכב, וכך הכריע מרן.

1. רא"ש הלכות קטנות הל' כלאיים אות ג'.

ב. סתירה בדברי הרא"ש

הרא"ש בתוספותיו למס' סוטה (דף מ"ג ע"ב) מתיר לקיים את המורכב. הגמ' במס' סוטה (שם) אומרת שבהרכבת איסור אין חוזרים מעורכי המלחמה. הרא"ש מקשה: מדוע אין הגמ' מציינת (כפי שעשתה קודם) שדין זה אינו בדברי ר"י הגלילי, שהירא מעבירות שבידו – חוזר מעורכי המלחמה? ז"ל הרא"ש (עפ"י המובא בספר "לשון חכמים"):

"ואין צורך לעקור מה שהרכיב וכו'. והא דאמרינן במתניתין כלאי זרעים אסורים מלקיים, היינו שלא ינכש ולא יחפור, אבל אינו מחוייב לעוקרן וכו'. ואפשר דבהרכבת אילן מותר לקיים, דכי היכי דילפינן הרכבת האילן מהרבעת בהמה לאסור ולפיכך נמי דמותר לקיים כמו שמתר לגדל ולקיים כלאי בהמה".

הרא"ש מתרץ שבהרכבה יתכן שעשה תשובה ולכן לר' יוסי הגלילי אינו חוזר מעורכי המלחמה. ההבדל בין המרכיב באיסור לבין גזלן הוא שבמרכיב תשובתו אינה מחוסרת מעשה, לעומת הגזלן המובא לעיל, וזאת בגלל אחת משתי האפשרויות:

א. אין חיוב לעקור את המורכב ואיסור הקיום הוא רק כאשר עושה מעשה של ניכוש או חפירה.
ב. הקיום מותר בהרכבת אילן.

הקושי בדברי הרא"ש הוא, שלפי התירוץ השני יוצא שהקיום בהרכבת אילן מותר לגמרי, וא"כ איך כתב בפסקיו שהמקיים לוקה?!

ג. מחלוקת הרב זרחיה גוטה והחיד"א בביאור דברי הרא"ש

על קושיה זו עמד ר"א מטולידו ב"משנת ר"א"². הוא תירץ כך: הרא"ש בפסקיו הולך לפי התירוץ הראשון המובא בתוספותיו שלא צריך לעקור את המורכב אך אסור לקיימו, ואם מקיימו ע"י מעשה כגון ניכוש או חפירה אף לוקין עליו. התירוץ השני שהרא"ש הביא בתוספותיו אינו אלא בדרך שקלא וטריא כדי לבאר את הגמ', אך להלכה פסק כתירוץ ראשון, וכן עיקר.

ה"ברכי יוסף"³ מביא בשם הרב הגדול זרחיה גוטה (בתשובותיו מכתב יד) שהקשה: מדוע פסק הרא"ש כדעת יחיד, שלוקין על קיום בהרכבה? בגמ' (ע"ז דף ס"ד) נאמר: "הא מני ר' עקיבא דאמר המקיים בכלאיים לוקה", אך חכמים חולקים עליו.

2. משנת ר"א ח"ב יו"ד סי' נ"א.

3. ברכי יוסף סי' רצ"ה אות ז'.

תירץ הרב זרחיה גוטה, דאפשר דבמקיים ע"י מעשה קאמר הרא"ש שלוקין (ועי' שם בתוספות). הרב זרחיה גוטה ז"ל מאריך שם לבאר שזהרא"ש אוסר את המקיים בכלאיים דוקא כשעושה מעשה אבל כאשר אינו עושה מעשה מותר לקיים את המורכב.

לעומתו מאריך החיד"א לחלוק על דבריו, שאפילו שלדעת הרא"ש לוקים במקיים רק כאשר עושה מעשה, באינו עושה מעשה אסור מדרבנן כמו בכלאי זרעים.

ד. מחלוקת הרב זרחיה גוטה והחיד"א בביאור דברי הריטב"א

הריטב"א בקדושין (דף ל"ה ע"ב) כותב:

"ומכאן אזהרה למרכיב אילן שהוא לוקה משום לאו דשדך לא תזרע, ואסור לעשותו על ידי גוי כדאיתא בירושלמי, והיינו מדרבנן, ולא מצינו איסור במקיים אלא בכלאי הכרם דכתיב בהו לא תזרע תרי זימני כדאי' התם".

הרב זרחיה גוטה (בתשובותיו כתי"ד"ק) למד מדברי הריטב"א אלו, שאין בכלל איסור מקיים בכלאי אילן, ומותר אף מדרבנן.

לעומתו החיד"א האריך לחלוק על דבריו וסובר שלכו"ע אסור לקיים את המורכב מדרבנן. כראיה מביא הוא את דברי הריטב"א ממס' ע"ז (דף ס"ד ע"א). הגמ' שם מנסה להעמיד את דברי הברייתא "אין עודרים עם העכו"ם בכלאיים אבל עוקרין עמו וכו'" אליבא דר"ע (שאמר שהמקיים בכלאיים - לוקה) או אליבא דחכמים. ושם הגמ' אומרת: "אי רבנן מאי איריא עוקרין אפי' קיומי נמי שפיר דמי". על כך כתב הריטב"א:

"אי רבנן מאי איריא לעקור אפילו לקיים נמי שרי - נראה לומר דבשל נכרי הוא דאמרינן דשרי לרבנן דאילו בשל ישראל אי אפשר דשרו ולא אסרי, ולא אסירו מדרבנן מיהת".

משמע מדברי הריטב"א אלו, שיש בישראל איסור דרבנן במקיים בכלאיים. החיד"א שם מבאר גם את דברי הריטב"א בקדושין באופן שלא יסתרו את דבריו שבע"ז.

אולם יש לדחות את ראיתו של הברכ"י, וכפי שכבר כתב במשנת ר"א מטולידו (בסוף התשובה שם), מפני שאפשר לומר שדברי הריטב"א מוסבים לכלאי הכרם או כלאי זרעים אך בכלאי אילן אה"נ יהיה מותר, ועי' בברכ"י שם שכבר רמז שהמחלוקת בין ר"ע לבין חכמים היא בכלאי זרעים.

באמת המאירי במועד קטן (כ' ע"ב) מעמיד את המחלוקת בכלאי זרעים:

"הזורע את הכלאיים וכו' אבל המקיימו, אעפ"י שעשה מעשה כגון שגדר לפניו כדי לשומר, הואיל ולא עשה מעשה בגוף הכלאיים אינו לוקה, אלא שמ"מ אסור לקיימן וכו' ואעפ"י כן לדעת חכמים שהלכה כמותם, אינו לוקה אלא שאסור.

יש מפרשים שהמקיים בכלאיים – שרואה אותם ואינו עוקרם, ואי אפשר לפרש כן, שאם כן היאך עלה על דעת ר"ע לומר שלוקה, וכי יש לך אדם לוקה בראיית איסור?

מתוך דברי המאירי אלו נראה שהמחלוקת בין ר"ע לבין חכמים במקיים היא דוקא בכלאי הכרם או כלאי זרעים, אך בכלאי אילן יתכן שיהיה מותר. אמנם המאירי כתב שם אליבא דחכמים: "ואעפ"כ לדעת חכמים שהלכה כמותם, אינו לוקה אלא שאסור", אך מדובר שם דוקא במקרה שעושה מעשה בידים, ואכן המאירי סובר אליבא דחכמים שהמקיים בידים אסור מדרבנן.

לסיכום:

דעתו של מהר"ר זרחיה גוטה ז"ל⁴ שכל זמן שאינו עושה מעשה ביד – מותר לקיים אילן מורכב. הוא מסתמך על דברי הריטב"א שאין איסור במקיים אף מדרבנן. כך היא דעת הכלבו⁵, ודעת הסמ"ג⁶, וגם הרא"ש שאסור, זהו דוקא כשעושה מעשה בידיו.

הרדב"ז בתשובותיו⁷ ללשונית הרמב"ם כותב בפשיטות, שדעת הרמב"ם היא שקיום האילן המורכב מותר:

"אבל גבי כלאי אילנות וכלאי בהמה דמותר לקיימן הוצרך לכתוב (הרמב"ם) דאסור לומר לנכרי".

وهוא כדעת מה"ר זרחיה גוטה ז"ל בדעת הרמב"ם.

הגאון ה"ברכי יוסף" חלק על הרב זרחיה גוטה וכתב לאסור מדרבנן את קיום האילן המורכב וכפי שפסקו הרא"ש⁸, הטור⁹, רבינו ירוחם וכן היא גם דעת הרמב"ם¹⁰ והסמ"ג¹¹ לפי מה שביאר הוא שם. דברי הכלבו המתירים בטלים אצל הרא"ש, הטור, רבינו ירוחם, ו"צדה לדרך", וכ"כ לאיסור גם מהר"י אירגז בתשובותיו בשו"ת "דברי יוסף"¹¹.

המהר"י אירגז שם נשאל מה הדין בישראל שקנה אילן מהגוי ונטעו בגינתו, ולאחר כמה ימים נודע לו שהאילן מורכב משני מיני פירות.

המהר"י אירגז משיב שבין אם הישראל הרכיב את האילן עבור עצמו, בין אם הגוי עשה זאת עבורו, ואף אם הוא קנה את האילן כשהוא כבר מורכב מהגוי – אסור לקיימו כי סוף סוף הוא מקיים את הכלאיים.

4. בכ"ז כפי שהובא בברכי יוסף שם.

5. כלבו סי' צ"א.

6. סמ"ג לאוין רפ"א.

7. שו"ת הרדב"ז אלף תקס"ד.

8. רא"ש שם.

9. טור סי' רצ"ה.

10. רמב"ם הל' כלאיים פ"א ה"ה – ה"ז.

11. שו"ת דברי יוסף סי' כ"ד.

ה. תשובת ר"א טולירו ב"משנת ר"א"

מפני שהתשובה שהזכרנו לעיל של ר"א מטולירו חשובה היא ואין הספר מצוי, ראוי להביא דבריו בקצרה. וז"ל שם באותה תשובה:

"בשנה הזאת שנת תקפ"ב נפלה מחלוקת גדולה בין החכמים על ענין הלימונארי"ס שיש בגנות הגבירים, והם מורכבים עם נאראנג'אס וכו'. וכבר פסקו הטור ומרן ז"ל בשו"ע שאסור לקיים אילן המורכב כלאים, וא"כ על מה סמכו הרבנים גאוני עירנו יע"א קושטא שלא לפצות פה על ענין זה וכו'? וכמה פעמים אדם יורד לתוך שדהו ורואה שצריכה מים ודולה ומשקה להם די טיפוקם ופעמים דמעלה עשבים רעים ומנכש אותם!"

"והנה על ענין זה נאספו רבני עירנו, זקניה ושופטיה, רוב מנין ורוב בנין, ואני בחבורה הייתי וכך היתה הסכמתם אחר שנשאו ונתנו בהלכה וכו', דמכאן והלאה יאמר לשכירו גוי שלא ירכיב לו שום אילן כלל. ברם לקיימם מותר. ואף אם הגוי שכירו מנכש ומחפה ומשקה אותם מותר, כמו שנבאר.

וגם מותר לישראל ליקח אילן מורכב ולקיימו, ושכירו גוי הוא הדולה והוא המשקה. ודלא כפסקו של מהר"י אירגו בס' דברי יוסף ז"ל ודלא כהסכמת הרב מוהר"י אזולאי בספר ברכי יוסף, ונבאר טעמיהו".

"ראש המדברים בהיתר דמותר לקיים אילן המורכב דלא הושוו דין כלאי זרעים באיסור קיום להרכבת האילן הוא הריטב"א בחדושו לקדושין דל"ט שכתב: "דלא מצינו איסור במקיים אלא בכלאי הכרם דכתיב ביה תרי זימני לא תזרע". גם הרדב"ו בתשובותיו החד' ח"ב סימן ה' כתב בפשיטות דהרכבת האילן מותר לקיומיה דומיא דהרבעת בהמה יע"ש, גם בס' הכלבו סימן צ"א וכו', וגם הרב זרחיה גוטה ז"ל וכו' כתב דדברי הרמב"ם והסמ"ג הכי מוכחי כסברת הריטב"א והכלבו דבדין הרכבת אילן אין שום איסור במקיים, ועלתה הסכמתו להלכה ולמעשה דמותר לקיים בלתי מעשה בידו יע"ש".

והאר"י להוכיח דגם הר"ן והרשב"ץ הכי סבירא להו עי"ש. וכתב דעומד נגדם פסקו של הרא"ש והטור ומרן ז"ל ופלפל בדברי הרא"ש ז"ל, וסיים דיש לומר דמה שאסרו הוא כשעושה מעשה בידים, אבל מותר להניחם שם ולא לעוקרם.

בשיטת הטור ומרן בעל השו"ע כותב ר"א טולירו:

"דלעולם לא אסרו הטור ומרן ז"ל לקיים אלא היכא דקא עבד איסורא, דהאי דינא דקיום שכתבו לאסור הוא טובב והולך על פסקו הראשון שכתבו דאסור להרכיב ואפילו ע"י גוי וכו', אמנם היכא דשכירו ולקיימו קא עסיק בהרכבה דאיסור והוא הבעל הבית לא ידע מאי קא עביד, ואי עביד איסורא או עביד היתירא, בכהאי גוונא לא אסרו לקיים ולעקור אלא מותר להניחם וכו'".

"ומו"ה מהר"ר אליהו עניו נר"ו הקשה עלי על האי חילוקא שכתבתי, ממה שאמר בירושלמי (פ"ק דכלאים):
 "בשוקי של ציפורין היו מרכיבין קרוסטמלין ע"ג אגס. ראם תלמיד אחד, אמר להם: אסורים אתם. הלכו וקצצום. ובאו ושאלו ביבנה, אמרו להם: מי שפגע בכם – מתלמידי בית שמאי הווי, דסברי דהווי כלאיים".

הרי בהדיא לכאורא דאי הווי דינא דהיה כלאים – מעשה דקציצה הווי שפיר דמי, ולפום מאי דכתיבנא מאחר דבני ציפורי לא הווי ידעי דאיכא לתא דאיסורא – לא הווי צריך קציצה!?

ואני השיבותי לו דתקשי נמי לסברת הראשונים ז"ל הנז"ל דסברי דליכא איסורא בדין מורכב בקיומיה א"כ היכי קצצום? אלא ודאי דסברי הראשונים ז"ל דאין למדין מעובדא דנא דבני צפורי, הנה הנם מסברתם סברי להו דאיכא איסורא בקיום, ומשום הכי מיהרו וקצצום, ברם לפום דינא ליכא איסורא בקיום במלתא דהרכבת אילן איסור וכו".

למסקנה הוא כותב:

"כך נזרקה הלכה מפי החבורה, דמותר לקיים אילן המורכב וגם ליקח אילן המורכב מאחרים וכו'. ומה שכתבתי לעיל דהתירו רבני דורנו הי"ו לקיים אף דשכירו גוי מנכש ומחפה ומשקה אותם, הטעם הוא, משום דלא מצינו בבן נח מוזהר על הקיום דמנכש ומחפה אף אליבא דכת הסוברים דבן נח מוזהר על ההרכבה וכו', ואיכא ספק ספיקא: ספק דילמא הלכה כמ"ד דלא מצינו איסור קיום בדין הרכבת האילן, ואף לישראל שרי כל שאינו עושה הרכבה באילן, ואם תמצי לומר דהלכה כמ"ד דישאל אסור לקיומיה אילן מורכב דקיום היינו הרכבה, דילמא הלכה כמ"ד דבן נח לא הוזהר על ההרכבה, ואפילו איסורא ליכא, וכמשמעות דברי הריטב"א וכו'".

"הכלל העולה מכל מה שכתבנו דכך עלתה הסכמתם של רבני דורנו הי"ו כהאי דינא דקיום אילן מורכב להתיר לקיומיה, ודלא כפסקו של מהר"י אזולאי ז"ל וכו'.

ושמענו משם הרב המובהק סבא קדישא כמה"ר שמריא אף נעים נר"ו דזה כמו שבעים שנה ויותר נשאלה האי שאלה דנידון דידן לפני רבני הדור ההוא, ונאספו שמה כל בעלי תריסין, זקניה ושופטיה, ונשאו ונתנו בהלכה, ועלתה הסכמתם להתיר ולקיים כאשר יצתה ההלכה מפי רבני דורנו הי"ו".

רואים אנו מדברי ר"א טולידו שלא הוא בלבד התיר קיום הרכבת האילן, אלא גדולי עולם שהיו עמו בדורו, וכן גדולי הדור שלפניו בעיר קושטא שהיתה מלאה בתלמידי חכמים ובסופרים.

1. דין קיום אילן מורכב בספרי הפוסקים האחרונים

בספרי רבני אחרוני האחרונים ראינו בספר "זרע הארץ"¹² להרב יוסף צבי הלוי ז"ל שהיה אב"ד של ת"א יפו שמפלפל בדין קיום האילן המורכב ומביא דעות להיתר ולאיסור.

לעומתו כתב בפשיטות ה"כנסת יחזקאל"¹³ שקיום כלאי אילן הוא איסור תורה. ה"טורי אבן" למגילה (דף י"ג) כתב להוכיח שאין איסור מקיים בכלאי אילן, אלא שלא ברור מתוך דבריו מהי הגדרת איסור הקיום; האם כוונתו לחובת העקירה כדעת הברכ"י, או שכוונתו למעשה קיום בידיים כדעת המשנת ר"א. אך עכ"פ הוא אוסר את הקיום, וכדעת מרן.

ה"חזון איש"¹⁴ כתב שאסור מהתורה להשקות אילן המורכב באיסור מפני שהשקאתו זוהי הרכבתו. ובהמשך כתב החזו"א:

"ואע"ג דנוטל אדם יחור מהמורכב ונוטעו ואין בו משום כלאיים דחשיב כבריה חדשה ומיקרי מין אחד, מ"מ לעקור את המורכב ולנוטעו במקום אחר – אסור כי התלוש אין בו שם הרכבה, וכשנוטעו והוא מורכב משנים זהו הרכבתו שנותן החיות בשניהם וה"נ במשקה דחשיב זורע, הרי זורע שניהם עכשיו וחשיב מרכיב. ומיהו י"ל דכל זמן שהוא גדל והוא מורכב אין מרכיב אחר מרכיב."

"והלכך פרדסים שלנו המורכבים תפו"ז בלימון ובתפו"ז יערי, אם נחזיק הדבר לספק מינו יש להקל בקיום והשקאה וניכוש דהוי ס"ס בשל תורה – דילמא הוא מינו, ואת"ל דלא הוי מינו דילמא קיום ניכוש והשקאה – מותר, ובשל איסור דרבנן יש להתיר משום ספק מינו וכו'". החזו"א מביא שם את שני התירוצים המופיעים ברא"ש וציין שלאחד מהתירוצים מותר לקיים את האילן המורכב אף ע"י מעשה. בסוף דבריו שם הוא כותב שכל זה רק לענין דאורייתא, אך מדרבנן לכו"ע אסור לקיים את המורכב, וחייב לעקרו אף שתחילת זריעתו היתה ע"י נכרי. אם מכר את האילן המורכב לנכרי חייב לפדותו כדי לעקרו מפני שחכמים חייבוהו בכך ומצוה עליה רמ"א.

החזו"א מוכיח את דבריו מהירושלמי שהבאנו לעיל שהלכו וקצצו את האילן המורכב. יתר ע"כ מהעובדה שלא המתינו עד לביורר ההלכה, ש"מ שיש איסור בקיום האילן כל רגע ורגע ואף בלא מעשה.

אלא שיש לתמוה עליו מדברי המאירי שהבאנו לעיל: וכי היכן מצינו איסור בראיה?! ויש להשיב שהמאירי מדבר על האיסור מדאורייתא למלקות אך גם הוא

12. זרע הארץ עמ' רפ"ב.

13. כנסת יחזקאל סי' צ"ט.

14. חזו"א הל' כלאיים ב' ט"ו.

מודה שמדרבנן אסור אף ללא מעשה, אף שפשט הלשון אינו מורה כן. מ"מ יש לציין שהחזו"א לא הביא מדברי הראשונים והאחרונים שדנו בדין קיום האילן ללא מעשה.

עוד הוסיף לדון שאפילו מכר לנכרי חייב לפדותו ולעוקרו שכיון שאסרו חכמים אף בלא מעשה חיובא עליה רמיא עי"ש.

בערוך השלחן¹⁵ שהזכיר השואל מובא, שצעקו ומחו כמה וכמה גדולים על העובדה שהכרמים והפרדסים מורכבים ע"י הגויים ולאחר מכן הם נמכרים לישראל. וכיון שאסור לקיים את האילן וצריך לעקרו נמצא שעוברים בכל יום על לאו של מקיים כלאיים.

בסוף דבריו חידש בעל ה"ערוך השלחן" אליבא דהרא"ש ומרן האוסרים קיום האילן המורכב שהאיסור הוא רק מיד לאחר ההרכבה, אך לאחר שגדל האילן מתבטל איסור הקיום והוא היתר גמור¹⁶. וסברא בדבר כתב ערוך השלחן, שאיסור הקיום בכל שלבי הגידול הוא בכלאי זרעים דוקא, מפני שדרכו של אדם לגדל את הצמח, ובסוף הגידול לתולשו ולאוכלו. בבה"ג אסרו את הקיום וחייבו אותו לעקור את המורכב. אך באילן שהאיסור הוא "לשעה קלה", לא תולשים את האילן בסוף הגידול והפירות גדלים מאליהם, וקיומו לא נאסר.

ערוך השלחן מאריך להוכיח שם שלדעת הרמב"ם אין איסור מקיים באילנות. נמצינו למדים א"כ, שבין לדעת הרמב"ם ובין לדעת הרא"ש ומרן הקיום מותר באילן לאחר תחילת גידולו.

לאמיתו של דבר לא נראה באחרונים שנוקטים כהחידוש הנ"ל של הערוך השלחן ואף הוא לא כתב כן אלא ללמד זכות על ישראל כמבואר בדבריו¹⁷.

ז. סיכום

א. ישנה מחלוקת ראשונים ואחרונים האם מותר לקיים את הכלאיים, ולמעשה יש לנקוט כדעת מרן – לחומרא.

ב. כאשר ישנו ספק, אפשר להוסיף את הספק בדין הקיום בכלאיים ולצרפו לספק ספיקא. ואף שהספק בדבר איסור הקיום הוא ספק נגד מרן, כבר פסק ר' יוסף חיים ז"ל ב"רב פעלים" שאפשר לצרף ספק אף נגד דעת מרן.

¹⁵ ערוך השולחן יו"ד סי' רצ"ה אות ט"ז.

¹⁶ חידוש זה נמצא בחתמ"ס ח"ו סי' כ"ה, אך סברתו היא שכאשר ההרכבה אינה ניכרת, בעת שהאילן כבר גדל והרכוב התאחד עם הכנה – אינם שני מינים והוא בנוטע יחור, ועי' בחוקות שדה להגר"ח גרוסברג עמ' י"ג בהערות. הערת עורך (י"פ).

¹⁷ עי' במשפט כהן סי' כ' עמ' ל"ג שמצרף להיתרים אחרים את דעת הרמב"ם והרב"ז שהגדרת איסור הרכבת אילן היא רק בעצם פעולת ההרכבה ולכן קיום מותר, ולפי"ז ה"ה נטיעת אילן מורכב, ועי' חוקות שדה הערה י"ב עמ' י"ג בראש העמוד שדחה את דבריו. הערת עורך (י"פ).

ג. בהגדרת איסור הקיום יש מחלוקת גדולה בין האחרונים. יש הסוברים שיש חובה לעקור, ויש הסוברים שאסור לקיים בידיים כגון ניכוש וחפירה, אך מותר לקיים את האילן, וכן עלתה הסכמת רבני קושטא.

אשר ע"כ למעשה כיון שאיסור הקיום אינו אלא מדרבנן, יש לערף את דעת הרמב"ם והרדב"ז שאין כלל איסור קיום, למקילים בהגדרת איסור הקיום ולפרש לקולא את הרא"ש ואת מרן. יוצא א"כ שאסור לקיים בידיים אך אין חובה לעקור, אלא שלא יעבוד הישראל בהשקאה וניכוש מפני שזה מקיים בידיים; כפי שנקטו רוב בנין ורוב מנין של רבני קושטא עפ"י עדותו של ר"א טולידו במשנת ר"א.
ד. קשה לסמוך על קולתו של הערוך השלחן שאסור לקיים רק מיד לאחר ההרכבה.

ה. אסור לנטוע אילן מורכב מפני שהוא לפחות בכלל מקיים בידיים, אך מותר לקחת יחור מאילן מורכב ולנטועו במקום אחר וכפי שפסק מרן.

ו. בספק כלאיים כגון שיש ספק אם מהתורה נחשב למין אחד או לשני מינים, יש לסמוך על החזו"א שעשה בזה ספק ספקא להתיר.

ז. אסור לקנות לכתחילה שתיל שמורכב משני מינים ואשר נעשתה עבירה בהכנתו, אלא יש להעדיף שתיל שאינו מורכב באיסור.